

УРБАНІСТИЧНІ МОТИВИ У ТВОРЧОСТІ МИХАСЯ ТКАЧА

У статті висвітлено урбаністичні мотиви у творчості сучасного українського письменника Михася Ткача. Проаналізовано функції опозиції «місто – село» в структурі художнього світу прозаїка.

Ключові слова: новела, художній світ, урбаністичні мотиви.

Проза Михася Ткача своєю художньо-естетичною концепцією спирається на основні засади шістдесятників, за особливостями світовідчуття письменника можна зарахувати до молодшої генерації представників цього мистецького руху.

Михайло Михайлович Ткач народився 19 вересня 1937 р. на Чернігівщині, у с. Ленінівці Менського району (колишній Сахнівці). По материнській лінії коріння родоводу сягає в глибину XVIII ст., коли далекий пращур переселився на Придесення із Запорізької Січі. В автобіографічній повісті «Пахне любисток і м'ята...» М. Ткач пригадував, що мати, Ганна Марківна Зубок, «гордилась своїм козацьким походженням»: «Казала не раз без будь-якого натяку на жарт: „Вище голову, сину, ти ж козак у мене”» [1, 481]. Батько письменника, Михайло Веремійович Ткач, загинув під час Вітчизняної війни, тож солдатська вдова самотужки виховувала трьох синів. То були нужденні та нестерпні роки, а надто – голодний 1947-й. І хоча Михась палко мріяв про справжню освіту, проте школу так і не закінчив, дедалі частіше змушений був пропускати уроки, щоб допомагати матері прогодувати родину. Сім'я бідувала, ледве зводила кінці з кінцями. Що то було за животіння, можна собі уявити, прочитавши новели М. Ткача «Вечірній світ», «Дике поле» чи хоча б спогад автора з дитячих літ «Зоряна ніч».

Після закінчення семирічки (1953) Михайло нарівні з дорослими працював у колгоспі орачем і косарем, возив сіно, солому, виконував функції обліковця. Упродовж 1956-1958 рр. відбував війську службу в Туркменістані, в пустелі Кара-Кум: спочатку в танковому батальйоні, а потім у полку механіком-водієм танків. Після демобілізації навчався в Ніжинському технікумі механізації, потому працював трактористом, помічником бригадира тракторної бригади. Однак душевний неспокій, потяг до чогось іншого, вагомішого, як зазначатимуть згодом критики, покликали юнака вступити до Московського народного університету мистецтв на факультет малюнка і живопису. Божа іскра таланту, нерозтрачена, плекана роками синівська любов, захоплення природою, прекрасним спонукали взяти до рук і перо, й пензля, яких не полишає й нині.

Під час навчання на заочному відділенні університету працював художником у Чернігівському історичному музеї ім. В. В. Тарновського, в

будівельному тресті № 2. Там він заснував художню студію, в якій опановували ази малярства будівельники, та творче зібрання «Думка». Збирались вечорами після роботи молоді хлопці, інженери з тресту та будівельних управлінь, не стільки обговорювали виробничі питання та ділились новинами, скільки переймалися літературним і мистецьким життям. Саме тоді Михась почав писати вірші та новели. Хлопці були вдячними слухачами, часто спречалися, гостро критикували вразливого автора, не прощаючи йому мовних огріхів та стилістичних недоглядів.

Перше оповідання М. Ткача, яке мало назву «Неспокій», побачило світ у журналі «Вітчизна» (1973, № 10). Прозаїк Микола Олійник, що працював тоді в редакції, підтримав нікому не відомого автора і «прописав» одразу в головному часописі Спілки письменників України. Згодом журнал «Жовтень», альманах «Вітрила» та інші видання охоче почали друкувати літератора.

Проза М. Ткача – то відлуння найглибших і найтонших порухів людської душі, її радощів і горя. Він пише переважно про поліське село – свою духовну столицю, непричепурене, забуте Богом і людьми, кинуте державою напризволяще. Однак сказати, що тема села найголовніша в його творах, – значить дуже звузити, обмежити наше сприйняття його доробку. Урбаністичні мотиви, міська тематика для М. Ткача, як і сільські візії, завжди були й залишаються тією призмою, в якій своєрідно переломлюються різні аспекти життя – моральні, релігійні, політичні, етнічні, філософські. Уже перші твори засвідчили новаторські риси прозописьма М. Ткача, що позначилися на розкритті реальної дійсності крізь людську душу, а це передбачало глибоку обсервацію життя людини, її минулого з погляду сучасності, духовних процесів у суспільстві та у внутрішньому просторі кожної особистості. В центрі уваги письменника – звичайна людина, внутрішньо красива, з багатим духовним потенціалом, жагою до життя в усіх його проявах, колосальною працездатністю, ніби генетично зумовленою, успадкованою від пращурів (таким постає його герой у новелах та повістях). Типовим героєм для творів М. Ткача є представник підрастаючого покоління із замріяним, по-дитячому чистим поглядом на навколишній світ. Проза письменника відрізняється посиленою увагою до живої природи й умінням помічати її красу й неповторність. Важливим, з огляду на канони та настанови панівної на той час літератури соцреалізму, видається і той факт, що персонажі більшості творів письменника подані безвідносно до їхньої соціальної приналежності або ж без зайвого пафосу стосовно останньої. Свіжий і точний новелістичний почерк М. Ткача сьогодні не сплутаєш ні з чийм іншим. Ні будівлі, ні книги М. Ткача не стали уніфікованими потворами соцреалістичної дійсності, їх об'єднує тільки дух рідного Сіверського краю.

Це помітив і констатував у видавничій рецензії на рукопис першої книги М. Ткача відомий письменник Володимир Дрозд: «Я не знаю, хто за фахом Михась Ткач, але його умінню висловлюватися „літературно” можуть позаздрити навіть деякі професіонали. Він уміє грамотно і досить точно побудувати фразу, мова його творів справді українська, а не той суржик,

яким рясніють рукописи початкуючих. Більше того, він досить майстерно надає тій мові поліського колориту. І я б сказав ще більше: у декількох своїх новелах – „Гаряче літо”, „Дорога на село”, „Хочеться грози” – автор піднімається на такий рівень літературної майстерності, що навіть дивуєшся, як це досі за них не вхопилися хоч би часописи» [4, 26].

Зауважу, що видавничу рецензію під заголовком «Світло в долонях» на рукопис М. Ткача В. Дрозд написав 12 березня 1975 р., а книга вийшла через чотири роки потому під іншою назвою – «Сонячний полудень» (1979). На жаль, ті оповідання, які В. Дрозд називає кращими, так і не потрапили до першої книги прозаїка.

З-поміж творів, що ввійшли до книги «Сонячний полудень», вирізняється повість «Недописаний портрет». Головного героя Сашка Скорохода непокоїть, що «...розділився на дві половини – і в селі і в місті»[2, 17]. Річ у тім, що в селі живе його старенька мати, у хаті залишився недомальований Сашком портрет батька, відомого колись теслі. Молодий фахівець, випускник інженерно-будівельного інституту, усім своїм еством тягнеться до отчого краю. І згодом повертається в рідне село, очолює колгоспну будівельну бригаду. Нарешті він домалює портрет батька, а відтак і продовжить його справу.

Людина, її характер, особистість на перехресті проблем усього суспільства насамперед цікавить прозаїка і в другій книзі «Світле диво» (1987). «Ми хочемо бачити сонце!» – озиваються діти з однойменного оповідання. Вони щодня чекали отого саява, мов дива, а воно проходило мимо, і в хаті швидко сутеніло, бо вікно їхньої кімнати дивилося на довгі корпуси заводу та закопчену цегляну трубу і було з півночі. «Я поведу вас у поле, і ви надивитесь на нього скільки захочете», – відповідає їхній батько. «А буде у нас нова хата з великими вікнами, тоді воно нас ніколи не минатиме» [1, 317]. Зрештою, Андрій, герой цього оповідання, так довго чекатиме квартири, що й діти до школи підуть. І все ж таки йому вдасться здійснити зачасну мрію усієї сім'ї – вони житимуть у квартирі вікнами до сонця.

Сонячна тема (не лише в розумінні візуально-кольористичного зображення, а й, передусім, символічного втілення) відома в нашій літературі з давніх-давен. Ще зі «Слова о полку Ігоревім», автор якого метафорично констатував: «Темно ж було в третій день: два сонця померкли, обидва багряні стовпи погасли, а з ними молоді місяці, Олег і Святослав, тьмою заволоклися...». Згадаймо Шевченкове «Сонце йде і за собою день веде...» або його ж алегоричне «Не гріє сонце на чужині...»; «Сонячні кларнети» П.Тичини; «Близьку зорю» Л.Вишеславського чи «Ніж у сонці» І.Драча...

М. Ткач своєю книгою «Світле диво» продовжує традицію сонячного світосприйняття, традицію світорозуміння та самоусвідомлення наших далеких пращурів: людина може уподібнюватися до сонця у своїй чистоті, бути такою, як сонце, здійснити у собі сонячну природу де завгодно – як у селі, так і в місті. Треба лише усім серцем прагнути цього.

М. Ткач спробував реалізуватися як письменник у багатьох жанрах: написав низку віршів, кілька повістей («Недописаний портрет», «Гірка ягода калини», «Веселий Штанько» та ін.), історію свого родоводу «Пахне любисток і м'ята», низку казок та книг для дітей («Світанковий ранок», «Зимові сюрпризи», «Ласий ведмідь», «Анюта»), чимало нарисів, публіцистичних творів, культурологічних розвідок.

Проте в оповіданнях і новелах, як вважають критики, мистецьке обдарування М. Ткача виявилось найяскравіше. Такі його твори, як «Вечірній світ», «Покалічена душа», «Позика», «Смерч», «Дике поле» та інші, сповнені гострого болю за спустошену Україну, за розтоптану душу нашого народу. До М. Ткача наша література, здається, майже не впускала в себе персонажів, які живуть за межею бідності, не помічала «бомжів», наркоманів, високопосадових пройдисвітів, «покалічених душ». Доводилось навіть чути: мовляв, навіщо про таке писати? Проте, хто заперечить, що, скажімо, твір про повію чи злодія не навчає доброму й корисному? Гадаю, суть у тім, що хоче сказати своїм твором письменник, що, зрештою, він думає про людей і життя.

Утім, світлих кольорів, сонячного проміння, добра і любові в його творах значно більше. Повість «Гірка ягода калини» – це вже мажорний акорд. У творі розповідається про чистий, нескаламучений духовний світ юнака Данила і дівчини Софійки, їх перше кохання, незрадливості почуттів, святість душі та гіркий присмак непорозуміння, що ранить серце і завдає нестерпного болю закоханим.

До нової книги ліричної прози М. Ткача «Спадок» (2011) увійшла низка оповідань та новел, кілька етюдів і повість «Очі зеленого гаю». Образи спадку, душі належать до найулюбленіших у прозі М. Ткача, зустрічаються вони чи не в кожному творі: слугують заголовком чи означають духовні цінності героїв, постають світоглядним епіцентром, до якого тяжіють напружені пошуки письменника в осмисленні сутності нашого перебування на цій землі. «...Україну є кому боронити – мільйони українців готові вмерти сьогодні за неї. До них належу і я», – заявляє молодий учитель Андрій, герой оповідання „Спадок”, що дало назву цілій книзі. Стара вчителька Ганна Григорівна, яка назавжди залишилась у цьому «безперспективному» селі, вірить юнакові, тепер можна спокійно і вмерти: «...Я лишаю вам у спадок цю святу землю, майбутнє...» [3, 18].

У новій книзі М. Ткач новий і водночас упізнаваний. Нові сюжети новел «Вишиванка для старшого брата», «Святкова феєрія», «Дай серцю волю» та інші обіцяють читачам чимало естетичної насолоди.

Розлита навколо нас краса не притлумлює гіркоти в душі людській, однак не дає цьому почуттю поширитись на весь світ. Дивовижна гармонійність прози письменника з'єднує крайні точки розвитку переживання і тим самим допомагає досягнути життя в його цілісності.

Нова книга М. Ткача пройнята відчуттям гіркоти й водночас радісного замилювання красою світу. А ще – гострим бажанням об'єднати душу з розумом і тим самим зробити життя прекраснішим.

Варто підкреслити, що Ткачева проза навіть у похмурі для України часи «багряними громами» пробуджувала в спраглих душах читачів світле почуття любові до рідного краю. І в цьому непроминальна вартість художніх творів письменника, його «спадок».

Любов і біль – правічні джерела людського духу – становлять основу творчості М. Ткача: любов до людини, серце якої відкрите для добра і всепрощення, і біль за кожну «покалічену душу». Закоханість у природу рідного краю, пієтет до його святинь і категоричне заперечення нещирості, пристосуванства будь-де – як у селі, так і в місті, пекучий сором за окремих «неандертальців», у яких душа «ще з дерева не злізла» (Ліна Костенко).

І в кожному рядку його прозописьма, «аскетичного не тому, що воно художньо бідне, а тому що х у д о ж н ь о с п о в і д н е» (Г. Штонь) – правда, яка й стає джерелом мистецької краси. І хоча митець – не месія, а жива звичайна людина, разом з тим він є певною оптичною системою, крізь призму якої заломлюється національний світогляд.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ткач М. Багрянні громи: Оповідання, повість / Михась Ткач. – Ніжин: ТОВ „Видавництво „Аспект–Поліграф”, 2004. – 496 с.
2. Ткач М. Сонячний полудень / М.Ткач. – К.: Молодь, 1979. – 134 с.
3. Ткач М. Спадок: Художні твори / Михась Ткач . – Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2011. – 216 с.
4. Кузьменко В. Світ правди й краси: До 70-річчя від дня народження М. Ткача: Літ.-критичн. нарис /Володимир Кузьменко. – К.: КСУ, 2007. – 96 с.

В статтє раскрываються урбаністическіє мотивы в творчествє сєвременного українського писателя Михася Ткача. Проанализированы функции оппозиции «город – деревня» в структуре художественного мира прозаика.

Ключевые слова: новелла, художественный мир, урбаністическіє мотивы.

The article highlights the urban motifs in the works of modern Ukrainian writer Mihas Tkach. Analysis functions opposition city – village in the structure of the art world writer.

Key words: story, art world, urban motifs.